

УКРАЇНСЬКА АНОНІМНА ПОЕЗІЯ СЕРЕДИНИ XVII СТ. У ПОРІВНЯННІ З ПОЛЬСЬКОЮ (ВЕРСИФІКАЦІЙНИЙ АСПЕКТ)

Микола Гуцуляк. *Українська анонімна поезія середини XVII ст. у порівнянні з польською (версифікаційний аспект).*

У статті проаналізовані форми українського і польського вірша середини XVII століття, здійснена спроба зіставлення національних силабічних систем на рівні основних метричних і ритмічних показників. Вплив польської силабічної поезії на українську беззаперечний, проте щодо міри й обставин цього впливу літературознавці досі не можуть дійти згоди.

Ключові слова: силабічна система віршування, ізосилабізм, поліметричні конструкції, цезура, клаузула, ритмічна схема.

Николай Гуцуляк. *Украинская анонимная поэзия середины XVII в. в сравнении с польской (версификационный аспект).*

В статье проанализированы формы украинского и польского стиха середины XVII века, предпринята попытка сопоставления национальных силлабических систем на уровне основных метрических и ритмических показателей. Влияние польской силлабической поэзии на украинскую безоговорочно, однако в вопросах степени и обстоятельствах этого влияния литературоведы до сих пор не могут прийти к согласию.

Ключевые слова: силлабическая система стихосложения, изосиллабизм, полиметрические конструкции, цезура, клаузула, ритмическая схема.

Mykola Gutsuliak. *Ukrainian anonymous poetry in the middle of the 17th century compared to the Polish syllabic verse (poetical aspect).*

The article analyzed the forms of Ukrainian and Polish verses in the middle of the 17th century, attempted to compare the national syllabic systems on the level of basic metric and rhythmic indexes. The influence of Polish syllabic poetry to Ukrainian one is uncontested, but literary critics still can not agree on the issue of degree and conditions of such influence.

Key words: syllabic system of versification, isosyllabism, polymetric structure, caesura, clause, rhythmic scheme.

Вплив польської силабічної поезії на східнослов'янську, зокрема, на українську, не викликає сумніву. Про форми, причини й обставини цього впливу свого часу писали В. Перетц („Исследования и материалы по истории старинной украинской литературы XVI-XVIII веков”, 1902), Д. Чижевський („Український літературний барок”, 1941-44), Г. Сивокін („Давні українські поетики”, 1960), Г. Сидоренко („Українське віршування від найдавніших часів до Шевченка”, 1972), О. Федотов („Фольклорные и литературные корни русского стиха”, 1981), М. Сулима („Українське віршування кінця XVI – початку XVII ст.”, 1985), А. Ілюшин („Русское стихосложение”, 1988), В. Холшевников („Стиховедение и поэзия”, 1991), М. Гаспаров („Очерк истории русского стиха”, 2000; „Очерк истории европейского стиха”, 2003), Л. Пщоловська („Wiersz Polski. Zarys historyczny”, 2001) та ін.

Але не всі дослідники сходяться в поглядах щодо міри впливу польської силабіки на появу й розвиток української. Бракує спеціальних праць, присвячених зіставленню українських та польських віршованих форм. Окремі вчені, хоч і не заперечували авторитету польських (а через них – і латинських) поетичних практик для українських і російських версифікаторів, все ж указували на національні витоки постання книжної силабіки і, таким чином, зменшували роль західного зразка (І. Срезневський, О. Соболевський, І. Ралько, В. Чемерицький, Г. Сидоренко, П. Житецький, М. Гаспаров, А. Панченко, М. Сулима та ін.).

У статті ставимо за мету здійснити аналіз форми українського і польського вірша середини XVII століття. Основним текстовим матеріалом для автора слугували анонімні вірші цього періоду, вміщені у книзі „Українська поезія. Середина XVII ст.” [1] – 280 різних за жанром і ритмікою творів.

Польська система віршування передбачала певні константи, яких неухильно додержувалися силабісти з часу Яна Кохановського – основоположника польської силабіки (друга половина XVI ст.). Цими константами були рівна кількість складів (ізосилабізм) та наголос на передостанньому складі віршового рядка і піввірша. Останнє зумовлювалося фонетичною особливістю польської мови – фіксованим наголосом на другому від кінця складі слова.

Найвизначнішими польськими поетами „зрілого” бароко були Даніель Наборовскі, Ян Анджей і Збігнев Морштини, Ян Гавінскі, Веспаз’ян Коховскі, Самуель Твардовскі, Станіслав Геракліуш Любомірскі, Анджей Корчинскі, Вацлав Потоцкі, Каспер Твардовскі, Матей Казімеж Сарбевскі, Йозеф Зиморович, а також брати Опалінські – Кшиштоф і Лукаш. Тому комплекс українських анонімних віршів логічно порівнювати саме з творами цих авторів.

Найпопулярнішими розмірами як польської, так і української поезії середини XVII ст. були 13-складовик і 11-складовик з незначною перевагою останнього. Цезура в цих розмірах, згідно з польськими нормами, розміщувалася відповідно після 7-го і після 5-го складів. „В поетів, які писали 11- та 13 складовиками, вимальовується жанрова дистрибуція обидвох найпопулярніших розмірів, передусім – міцний зв’язок 11₅ з лірикою, а 13₇ – з епіграмою, ідилічною сатирою (Гавінскі), драматичним діалогом, частково – з епічною поемою”, – стверджувала Л. Пщоловська [12, с. 108].

11-складовиком (5+6), за словами дослідниці, найбільше користувалися Ян-Анджей і Збігнев Морштини, Веспаз’ян Коховскі та Станіслав Геракліуш Любомірскі. Останній, зокрема, інших розмірів, крім 11₅, не вживав (якщо не брати до уваги його драматичного твору „*Ermida, albo Królewna pasterska*”, (1664), що витриманий 13₇-складовиком). Наведемо приклад польського 11-складовика (фрагмент з твору Я.-А. Морштина „*Do swoich ksiązek*”):

<i>Hola! Już dosyć, dosyć, moja księgo!</i>	1. —UU—U // —U—U—U 5+6
<i>A ty drzwi jeszcze napierasz się tego.</i>	2. U—U—U // U—UU—U
<i>Porzuć obyczaj święgoty tak brzydki,</i>	3. —UU—U // U—UU—U
<i>Ma krótka księga, a pewne pożytki [13].</i>	4. ——U—U // U—UU—U

В корпусі анонімних віршів середини XVII ст. частка 11-складовика становить 48% (135 поезій). Український відповідник наведемо із циклу панегіриків „Гербы и трены...”:

<i>Писмо на тот час п’Бском засыпают,</i>	1. U—U—U // U—UU—U 5+6
<i>Лист дописавши, когда книгу складают.</i>	2. —UU—U // U—UU—U
<i>Книгою смерти ест труна з листами,</i>	3. —UU—U // U—UU—U
<i>Не з полотна, але з плоти меж дочками [1, с. 70].</i>	4. U—U—U // —UUU—U

Як бачимо, ритмічні малюнки польського та українського¹ творів однотипні. Так, у обох поезіях у другому піввірші (частині Б) фіксуємо ритми амфібрахія (П.: 2, 3, 4 рядки; У.: 1, 2, 3 рядки), хорія (П.: 1 рядок; У.: 4 рядок); у першому піввірші (частині А) – дактиля (П.: 1, 3 рядки; У.: 2, 3 рядки), ямба (П.: 2 рядок; У.: 1, 4 рядки). В обох схемах не знаходимо анапеста. В українській поезії середини XVII ст. доволі часто трапляються відхилення від жіночої цезури (наприклад, у 8-ому рядку того ж вірша фіксуємо дактилічну цезуру: „AMEN западным языком, як в концу” (—U—UU // U—UU—U). Такі відхилення, як зазначає М. Сулима, свідчать про те, що польські норми вступили в протиборство з місцевою акцентною системою [8, с. 30].

13-складовик – це „вірш більшості поем С. Твардовського з історичним чи сатиричним змістом, а також тренів, віршів переважної більшості творів Потоцького, епопеї „*Wojna chocimska*”, поем, ідилій, панегіриків, всіх епіграм, частин тренів, віршів тексту романсу Корчинського „*Wizerunek zlocistej pryjażnią zdrady*” і його фрашок. 13-складовиком написані неримовані „*Satyry*” Кшиштофа Опалінського і значна частина сатиричного твору „*Coś powego*” Лукаша Опалінського. Майже всі свої твори сформував 13-складовими рядками Наборовський, який навіть переклав улюбленим розміром три сонети і поеми („*Triumf miłości*”) Петрарки, що написані в оригіналі 11-складовиком”, – вказує Л. Пщоловська [12, с. 109]. Приклад:

<i>Godzina za godziną niepojęcie chodzi:</i>	1. U—UUU—U // UU—U—U 7+6
<i>Był przodek, byłeś ty sam, potomek się rodzi.</i>	2. U—U—U—U // U—UU—U
<i>Krótką rozprawa: jutro – coś dziś jest, nie będziesz,</i>	3. —UU—U—U // ———U—U
<i>A żeś był, nieboszczyka imienia nabędziesz [14].</i>	4. UU—UU—U // U—UU—U

(*Daniel Naborowski „Krótkość żywota”*)

В корпусі українських анонімних творів ритм 13-складовика характерний для 111-ти поезій (40% від загальної кількості), з них у чистому вигляді (без вкраплень інших розмірів) – для 71-ї

¹ Для зручності надалі будемо використовувати скорочення: П. – польський вірш; У. – український вірш.

поезії (362 рядки). Український приклад 13-складовика – геральдичний зачин до циклу панегіриків під назвою „Еϋφωνια веселобрмчаа”:

<i>Мусит то быть валеchnый дом, котрому з неба,</i>	1. —UU—U—U // —U—U—U	7+6
<i>ВЪкопомне fortuna сличность дала Феба.</i>	2. UU—UU—U // —U—U—U	
<i>Ото в том гербЪ слонце не тепер з луною,</i>	3. U—U—U—U // UU—U—U	
<i>Свѣтит ясневелможным Могилам в покою</i> [1, с. 62].	4. —UUUU—U // U—UU—U	

(„На пресвѣтлый герб ясневелможных их милостей панов Могилов”)

Суттєвої різниці між двома схемами немає – як й у випадку з 11-складовиком. Цезура стабільно розташовується після 7-го складу, жіноча. Клаузула – виключно жіноча в обох схемах. Так само фіксуємо силабо-тонічні тенденції. У частині А: ямб (П.: 1, 2 рядки; У.: 3 рядок), анапест (П.: 4 рядок; У.: 2 рядок). У частині Б: амфібрахій (П.: 2, 4 рядки; У.: 4 рядок), хорей (П.: 3 рядок; У.: 1, 2 рядки). Малюнки обох схем не передбачають появу хорєя, дактиля й амфібрахія в частині А і ямба, дактиля, анапеста – в частині Б.

Варто підкреслити, що періодична тонізація силабічних віршів швидше випадкова, ніж свідомо. Тогочасні віршотворці не прагнули до вже звичних для нас ритмів силабо-тоніки і не вважали їх милозвучнішими за природну організацію мови.

Як і 11-складовик, 13-складовик в українській поезії був правильний і неправильний, у польській – зазвичай правильний (з цезурою після 7-го складу).

Третім за популярністю розміром у польському віршуванні був 8-складовик. За словами Л. Пщоловської, у середині XVII ст. він представлений меншою кількістю творів, ніж у попередній період. „В переважній більшості це лірична поезія, написана з певної нагоди, присвяти, наприклад, „Do dobrych towarzyszy” Гавінського; інколи призначені для виконання співом чи стилізовані під пісенний текст, наприклад, партія Каліопи в „Nadgrobk... Otwinowskiemu” Яна Анджея Морштина, „Hejnał” і „Na dobrą noc” Збігнева Морштина, „Hejnały” Коховського; інколи з’являється написаний 8-складовиком анакреонтик² (Я. А. Морштин), фразка (Потоцкі) чи вірш, призначений на якусь урочистість (Коховські). В довших творах 8-складовик вже взагалі не використовується”, – зазначає дослідниця [21, с. 110].

Приклад польського 8-складовика – уривок з вірша Данієля Наборовського „Łowy”:

<i>Cicho, cicho, Cupidyńie,</i>	1. —U—U // UU—U	4+4
<i>Tu w tej zielonej krzewinie</i>	2. ——U—UU—U	8
<i>Lub pada, lub słońce wschodzi,</i>	3. U—UU—U—U	8
<i>Śliczna łani się przechodzi</i> [14].	4. —U—U // UU—U	4+4

В українській анонімній силабіці ритм 8-складовика мають лише кілька творів. Це два досить значні за обсягом історичні твори („Послухайте, що з вас живо” – 124 рядки, „О Боже мой милостивій!” – 90 рядків) та один вірш із дескриптивного циклу („Се – чист отрок, се – дѣвица”). Правильний 8-складовик мав жіночу цезуру після 4-го рядка, або ж узагалі не поділявся на піввірші. „Нормативність” безцезурного 8-складовика підтверджує поетика 1702 р. „Cedrus Apollinis” [див. 6, с. 69]. Наведемо перші 4 рядки з історичного вірша „О Боже мой милостивій”:

<i>О Боже мой милостивій!</i>	1. U—U— // UU—U	4+4
<i>возри на плачь мой ревнивій.</i>	2. U—U— // —U—U	4+4
<i>Где бѣдница есть такая,</i>	3. —U—U // —U—U	4+4
<i>як я, Россія Малая?</i> [1, с. 113]	4. U—U—UU—U	8

Безцезурних рядків у польському вірші більше, ніж в українському, така тенденція помітна і при порівнянні інших польських 8-складовиків з українськими. Можна припустити, що її зумовлюють акцентні системи польської та української мов, перша з яких характеризується фіксованим наголосом на другому від кінця складі слова, а друга – рухомим (динамічним)

² Анакреонтик – жанр лірики, в якому панує життєрадісне, світле світосприйняття, перейняте мотивами земного щастя, гедонізму, любові.

наголосом, що надає фразі більшої гнучкості, а відповідно – більшої варіативності ритмічного малюнка.

Відзначимо також вагому частку чоловічих цезур в поезії з історичного циклу (43,8%) і високий відсоток хорейзації обох силабічних текстів (П. – 55%; У. – 50%). Щодо великого потенціалу силабо-тонізації 8-складовика М. Сулима зазначає: „Цілком зрозуміло, що цей факт аж ніяк не означає, що силабо-тонічність була усвідомленою реальністю. Однак висока клішованість цього розміру – безсумнівна” [8, с. 90].

Досліджуючи ритміку української поезії кінця XVI – початку XVII ст., вчений проводить паралелі між 8-складовиком книжним і народним: „Легко помітити, що ритм цього твору („*Хто йдеши мимо, стань годину*” Яна Жоравницького, – авт.)” дуже близький до ритму багатьох відомих пісень, наприклад, „Чи є в світі молодиця...”, „Ходить гарбуз по городу...” [...]. Є всі підстави вважати, що вірш Яна Жоравницького створено вже за якимсь існуючим до написання „пасквіля” зразком, найімовірніше пісенним [8, с. 89].

12-складовий розмір у польській силабіці мав модифікації „6+6” і „7+5”. Цей ритм застосував у двох ліричних творах Коховскі. Інколи ним послуговувався Я. А. Морштин у строфах з різною кількістю рядків.

В корпусі українських анонімних поезій 12-складовик перебуває на периферії метрики. Тільки один вірш – описовий дистих із вінця „Вірши на Євангеліє для иконописцов” – характеризується цим розміром:

[Матф. VIII, 24–26]

Спящу Христу корабль люто б'їдствоваше, 1. —UU—U— // —UUU—U 6+6
возбнув, зпр'їти морю, в'їтру – и престаше [1, с. 43]. 2. U—U—U—U // —UUU—U 6+6

Польський зразок – перші рядки з твору Веспаз'яна Коховського „*Omylność świata tego*”:

Czemu świat na próżną tak jest sławę chciwy, 1. —U—U—U // UU—U—U 6+6
Której widok tylko skutek nieszczęśliwy [15, с. 87]. 2. —U—U—U // —UUU—U 6+6

„14-складовик 8+6 – віршова форма, яку можна назвати спільнослов'янською, – зазначає Л. Пщоловська, – українському літературознавцеві при згадці про 14₈ відразу ж спадає на думку коломийка. Польський дослідник, навпаки, пов'язує цей розмір з літературною традицією (якщо йтиметься про пізніші епохи, то з поезією, стилізованою під народну). Слід гадати, такі відмінні конотації 14₈ спричинені генезою цього розміру і його долею у кожній з національних літератур” [11, с. 64].

14-складовик у комплексі анонімних поезій засвідчений лише як вкраплення у нерівноскладових творах або у творах з іншим ритмом (найчастіше – 13-складовика). Наприклад, у поезії з геральдичного циклу:

Крест роздартый гоїности знаком завше бывал. 1. —U—U—UU // —U—U—U 7+6
М'їсяц з зв'їздою к небу дорогу указывал. 2. —UU—U—U // U—UUU—U 7+7
Врембов до фундаменту церкви заживано, 3. —UUU—UU // —UUU—U 7+6
Стр'їлами зась отчизны значне обороняно, 4. —UU—U—U // —UUUU— 7+7
Тым клейнотом Окгински здавна ся щитили, 5. —U—UU—U // —UUU—U 7+6
Кгда ж Богу, церкви, в'їрне отчизне служили 6. —U—U—U // U—UU—U 7+6
[1, с. 54].

У польській поезії середини XVII ст. цей розмір застосовували рідко, і, зазвичай, у розкладеній формі, тобто зміщували другий піввірш у наступний рядок. Л. Пщоловська з приводу цього зазначає: „У другій половині XVII ст. до цього розміру звертатимуться два визначні поети – Веспаз'ян Коховскі і Вацлав Потоцкі у творах, які можна було і читати, і співати. Коховскі ... у збірці „Дозвілля без байдикування” (1674 р.) репрезентував пару цікавих інновацій, що стосувалися 14-складовика 8+6. Передусім це „ламана” форма розміру (чергування 8, 6, 8, 6), впроваджена, як можна припустити, не в зв'язку з друкарськими вимогами (як у Рея), а з причин власне поетичних, віршотворчих” [11, с. 67].

Наведемо приклад цієї „ламаной”, за словами Л. Пщоловської, форми 14-складовика:

Kto zwycięzył nieprzyjaciół, 1. —U—U // UU—U 4+4=8
Stawiaj obeliski, 2. —UUU—U 6

<i>Ja się wolę wcisnąć za stół,</i>	3. —U—U // —U—U	4+4=8
<i>Gdzie gięste kieliszki [24, c. 139].</i>	4. U—UU—U	6

Доказом того, що автор зміщував постцезурну частину в наступний рядок, виходячи не з графічних, а з суто поетичних міркувань, є перехресне римування (8А 6Б 8А 6Б).

14-складовик у польській силабіці міг і не „ламатися” на два рядки, але все одно подрібнювався на частини за рахунок специфічного графічного оформлення, от як у фразці Вацлава Потоцького „Старий з молодію”, що входила до збірки „Запущений сад” (1677-1690):

<i>Nie do ładu, Stary dziadu, Skoroś się już zestarzał,</i>	1. UU—U // —U—U // —UUU—U	4+4+6
<i>Żebyś siwym Z ludzkim dziwem Matżeństwo powtarzał</i>	2. —U—U // —U—U // U—UU—U	4+4+6

[11, c. 68].

Розміри, довші від 14-складовика, за даними Л. Пщоловської, використовувалися тільки як співкомпоненти строф з різною кількістю рядків. 15- і 16-складовики в обох національних силабічних корпусах однаково непопулярні. Варто згадати поезію з молитовного циклу „Ісусе-Боже, поспішивий сіа докончати...”, більшості рядків якої притаманний ритм 15-складовика (5+4+6), і твір з описативного циклу „Доброгласен тя орган избра, Дух Пресвятый, Давиде”, що сформована 16-складовиком (9+7).

9-складовик (5+4) у чистому вигляді, за даними Л. Пщоловської, використав у двох своїх творах (панегірики „Tablica ... Lipsiuszowi” і „Żal pogrzebny”) Веспаз’ян Коховскі. У безцезурній формі цей розмір можна зустріти в піснях Я. А. Морштина – лише як компонент строфічної будови. Наведемо перші рядки поезії „Żal pogrzebny” Коховського:

<i>Luby Raszowski, ten wiersz tobie</i>	1. —UU—U // ———U	5+4=9
<i>Śpiewam przy zimnym twoim grobie,</i>	2. —UU—U // —U—U	
<i>Acz w elizejskim będąc kraju,</i>	3. —UU—U // —U—U	
<i>Mniej po tych chwałach Mikołaju [24, c. 49].</i>	4. —U—U // UU—U	

У корпусі анонімних творів не зафіксовано жодної поезії з наскрізним 9-складовим розміром. Дев’ятискладовик з’являється лише як вкраплення в поліметричних конструкціях, от як у рядках з історичної „Пісні о образе Кло[ко]чевском”:

<i>Бог нам з Пречистою вся оборона,</i>	1. —UU—UU // —UU—U	6+5=11
<i>прійде до нас и полская вишитка Корона,</i>	2. —UU—U—UU // —UU—U	8+5=13
<i>изберетя християнство,</i>	3. UU—U // UU—U	4+4=8
<i>оджене од нас то поганство [1, c. 127].</i>	4. UU—UU // —U—U	5+4=9

10-складовик у середині XVII ст. вживався рідше, ніж раніше, і мав ритм „5+5” і „6+4” („4+6”). Як самостійним розміром ним послуговувався у своїй творчості лише В. Коховскі (кілька ліричних творів). Ось уривок з його жартівливого мадригала:

<i>Twojali to twarz? czyli kobyła?</i>	1. U—UU— // —UU—U	5+5=10
<i>Niech mię uroda ta nie omyła,</i>	2. ——U—U // —UU—U	
<i>Tważ to postawa? twojeż to lice?</i>	3. —UU—U // —UU—U	
<i>Czy w dziesięci lat młodej żrebice,</i>	4. —U—U— // —UU—U	

[15, c. 146].

В українській анонімній силабіці 10-складовик як самостійний розмір не засвідчений. Він, як і 9-складовик, постає у поліметричних конструкціях – як у врегульованих (ті чи інші розміри повторюються через певний період), так і в неврегульованих. Наприклад:

<i>И Русь надвое злѣ раздѣлиша,</i>	1. U—U—U // —UU—U	5+5=10
<i>Многое время в ней воцариша,</i>	2. —UU—U // —UU—U	5+5=10
<i>И, яко своими,</i>	3. U—UU—U	6
<i>овластвовали всѣми.</i>	4. UUU—U—U	7
<i>Великая Русь от низу вземше,</i>	5. U—UU— // U—U—U	5+5=10
<i>Милость Господню паки приѣмше</i>	6. —UU—U // —UU—U	5+5=10

<i>И крѣпко распростре</i>	7. U—UU—U	6
<i>даже до моря простре</i> [1, с. 112].	8. —UU—U—U	7

(Уривок з історичного твору „*О велицѣхъ Росіи и о сопротивіи с ляхи и о градѣ Києвѣ*”).

Варто зауважити, що 6- і 7-складовики, котрі бачимо у поданій схемі, теж не формували окремих творів, а фігурували як компоненти нерівноскладових анонімних поезій. В польській силабіці ці розміри інколи застосовували як матеріал формування окремих творів, переважно фрашок³:

<i>Świat hołduje marności</i>	1. —U—UU—U	7
<i>I wszystkie ziemskie włości;</i>	2. U—U—U—U	
<i>To na wieki nie minie,</i>	3. —U—UU—U	
<i>Że marna marność słyниe</i> [14].	4. U—U—U—U	

(*Daniel Naborowski „Marność”*)

5-складовик, порівняно з іншими короткими розмірами, продовжує, як і раніше, користуватися популярністю, особливо в польській силабіці. Л. Пщоловська зазначала: „...Вже закріпилася традиція використання його в поемі, призначеній для широкого кола читачів, що пов'язується зі зниженням в цьому випадку стилістичної тонації: Наборовскі сформував 5-складовим рядком відомий твір „*Descriptio gentium*”, Коховскі на зразок Каспра М'яковського – велику за обсягом релігійну поему „*Chrystus cierpiący*” [21, с. 111]. Наведемо фрагмент зі згаданої поеми Коховського:

<i>Tak kiedy ginie</i>	1. U—U—U	5
<i>Pan, niechaj płynie</i>	2. ——U—U	
<i>Jako z obłoka,</i>	3. —UU—U	
<i>Z wilgłej źrenice</i> [24].	4. —UU—U	

У масиві українських анонімних віршів 5-складовик виступає переважно адонієм у сапфічний строфі (поема „*Еуфонія веселобрмчаа*”). Приклад:

<i>Корони з лавров нехай вьют Могилы</i>	1. U—U—U // U—UU—U	5+6=11
<i>ВсѢ, всѢ, котрыє сердечне хотѣли</i>	2. UUU—U // U—UU—U	5+6=11
<i>Видѣть в сіонских Софію съборах,</i>	3. —UU—U // U—UU—U	5+6=11
<i>В пресвѣтлых хорах</i> [1, с. 64].	4. U—U—U	5

За словами Л. Пщоловської, 4-складовик та 3-складовик поза різноскладовою строфікою в польській силабіці не вживалися. Не зафіксовані вони як чисті розміри і в корпусі українських анонімних творів.

На окрему увагу заслуговує нерівноскладовий вірш (поліметричні конструкції). У латиномовній київській поетиці „*Fons Castalius...*” („*Касталійське джерело*”, 1685), в якій було уперше вміщено розділ про польське віршування, зазначено: „...Найгіршим вважають той вірш, який не додержує такої ж (*тобто рівної*, – *авт.*) кількості складів...” [6, с. 67].

У зв'язку з цим деякі дослідники силабічної поезії називали нерівноскладовий вірш нецивілізованим, „аборигенним”, „заримованою прозою”, а в поступовому його переході у вірш ізосилабічний вбачали позитивний процес М. Сулима заперечує такий підхід. На думку вченого, „... різниця між цими видами вірша пояснюється швидше їх функціональними характеристиками”: „Оперативність нерівноскладового вірша закріпила за ним функцію миттєво відгукуватися на подію, бути мінливим, гнучким чи то у скомороших примовках, чи то в українських думках” [8, с. 30; с. 31].

Здійснивши порівняння рівно- та нерівноскладових віршів зламу XVI і XVII століть, М. Сулима робить такий висновок: „Отже, нерівноскладовий та ізосилабічний вірші в українській поезії кін. XVI – початку XVII ст. слід вважати цілком рівноправними системами. Нерівноскладовий вірш не витісняється ізосилабічним, а функціонує з ним поряд. Свідоме

³ Фрашка – короткий, як правило, заримований ліричний твір різної тематики, найчастіше гумористичної чи іронічної (сатиричної). Часто закінчується виразною пунтою.

звертання поетів до нерівноскладового вірша диктувалося, імовірно, його більшою оперативністю „доступністю”, пластичністю – тими якостями, які давали змогу поетові легко вносити в текст ті чи інші зміни і доповнення, не порушуючи його структури” [8, с. 56].

Наведемо приклад неврегульованого поліметричного українського твору:

<i>Брани бовѢм днесь умножишася</i>	1. — UU—//—UU—UU	4+6=10
<i>І мечи на шиї наши изостришася,</i>	2. UU—U—U//—UUU—UU	6+7=13
<i>Брат брата убивает,</i>	3. —— U//UU—U	3+4=7
<i>І самого отца кров проливаєт</i> [1, с. 115–116].	4. UU—UU—//—UU—U	6+5=11

(Уривок з „*Ляменту людей побожных...*”)

Л. Пшоловська, розглядаючи польський поліметричний вірш, зазначає: «Поліметричність до цього часу була рисою тільки деяких драматичних творів [...], в яких різні форми авторських вставок, а інколи також різні драматичні монологи написані різними розмірами та формами вірша. В період зрілого Бароко написані таким способом драми зустрічаються часто. В основному це твори, перекладені з італійської чи французької мов (як „*Amintas*” Тассо чи „*Суд*” Корнеля – обидва твори в перекладі Я. А. Морштина). Поліметричним є також оригінал „*Dialog o Zmartwychwstaniu Pańskim*”, який приписують перу Потоцького [...] Поліметричну будову також зустрічаємо в інших жанрах, особливо часто – в поемах. [...] В цей період пишуть безліч панегіриків, епіталямій та епітафій з поліметричною будовою” [12, с. 117].

Наведемо приклад польського поліметричного неврегульованого вірша:

<i>Więc tę śmierć, którą gdyby niełaska sprawiła,</i>	1. — — — —U—U // U—UU—U	7+6=13
<i>Nieźnośniejsza by była,</i>	2. UU—UU—U	7
<i>Poprzedźmy chętnie, a kiedy tak nieba</i>	3. U—U—U // U—UU—U	5+6=11
<i>I niechętnie przejrzenie</i>	4. UU—UU—U	7
<i>Każą, umrzyjmy, kiedy umrzeć trzeba,</i>	5. —UU—U // —U—U—U	5+6=11
<i>Ale nie dajmy przyczyny Chimienie</i> [17].	6. —UU—U // U—UU—U	5+6=11

(„*Cyd albo Roderyk*” (tłum. Jan Andrzej Morsztyn) – *Akt pierwszy, scena siódma*)

Врегульовану поліметрію фіксуємо в „пастушій пісні” поеми В. Корчинського „*Złocista przyjaźnią zdrada*”:

<i>Instrumenta, rwijcie strony!</i>	1. UU—U // —U—U	4+4=8
<i>Nie utuli mie piezczony</i>	2. UU—U // —U—U	4+4=8
<i>Dźwięk twój, Apollinie!</i>	3. ——UU—U	6
<i>Placz mie nie ominie!</i> [18].	4. ——UU—U	6

Подібне чергування ритмів (8-8-6-6) маємо і в корпусі українських анонімних поезій, зокрема, в історичному творі під назвою „*О горды[x] и гнѢвливы[x] ляха[x], како гордостію хотѢша Росією обладати и православіє в ересь низ ложити*”:

<i>Кто хоцет, прииди и узри,</i>	1. U—UU—UU—	8
<i>Очима своима возри,</i>	2. U—UU—UU—	8
<i>Что в мирѢ ся дѢет,</i>	3. U—UU—U	6
<i>Что в нас самых спѢет</i> [1, с.108].	4. U—UU—U	6

Підкреслимо, що вся строфа має ритм амфібрахія – це стало можливим завдяки чоловічим клаузулам у 1- і 2-ому рядках.

Порівняльний аналіз українського й польського силабічного віршування середини XVII ст. дає підстави зробити такі висновки:

1. Найпопулярнішими розмірами для обох національних літератур продовжували бути 11-складовик (5+6) і 13-складовик (7+6); перший застосовували для строфічних форм, другий – для стихічних (астрофічних).

2. В українському віршуванні засвідчене протиробство рідної акцентної системи й польського канону, що вимагав усі слова наголошувати на передостанньому складі; це протиробство виявилось у значній кількості чоловічих і дактилічних цезур та клаузул в українських творах.

3. Як у польських, так і в українських силабічних зразках часто трапляються верси з силабо-тонічною тенденцією, що спричинена не так свідомим наміром автора, як природною організацією мови, а також високим потенціалом тонізації постцезурного 6-складового піввірша.

4. 8-складовик польські поети використовували набагато частіше, ніж українські; український 8-складовик зазвичай ділився на піввірші, польський – ні.

5. 14-складовик (8+6) для польської силабіки був літературним розміром, а для української – народним (коломийки); 12-складовик в українських анонімних поезіях, на відміну від польських, майже не трапляється.

6. 5-складовик у корпусі українських анонімних творів виконував роль адонія в сапфічній строфі, а в польській поезії, крім того, був ще й окремим композиційним розміром.

Література

1. Українська поезія. Середина XVII ст. / Упор. В. І. Кречотень, М. М. Сулима. – К.: Наук. думка, 1992. – 680 с.
2. Гаспаров М. Л. Очерк истории русского стиха. Метрика. Ритмика. Рифма. Строфика / М. Л. Гаспаров. – М.: Фортуна Лимитед, 2000. – 352 с.
3. Илюшин А. А. Русское стихосложение / А. А. Илюшин. – М.: Высш. шк., 1988. – 165 с.
4. Перетц В. Н. Исследования и материалы по истории старинной украинской литературы XVI–XVIII веков / В. Н. Перетц. – М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1962. – 255 с.
5. Русская силлабическая поэзия XVII–XVIII вв. / Вступ. ст., подгот. текста и примеч. А. М. Панченко; Ред. В. П. Адрианова-Перетц. – Л.: Сов. писатель, 1970. – 422 с.
6. Сивокінь Г. М. Давні українські поетики / Г. М. Сивокінь. – Харків: Вид-во Харків. ордена труд. червоного прапора держ. ун-ту ім. О. М. Горького, 1960. – 107 с.
7. Сидоренко Г. К. Українське віршування від найдавніших часів до Шевченка / Г. К. Сидоренко. – К.: Видавн. Київ. у-ту, 1972. – 141 с.
8. Сулима М. Українське віршування кінця XVI – початку XVII ст. / М. Сулима. – К.: Наук. думка, 1985. – 147 с.
9. Томашевский Б. В. Стих и язык: филологические очерки / Б. В. Томашевский. – М.; Л.: Гослитиздат, 1959. – 471 с.
10. Холшевников В. Е. Стихovedение и поэзия / В. Е. Холшевников. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1991. – 256 с.
11. Pszczołowska Lucylla 14-zgłoskowiec 8+6 – wspólny rozmiar wersyfikacji polskiej i ukraińskiej // На стику культур: польський та український вірш / ред. Л. Пщоловська, Н. Чамата. – К.: Вид.-пол. центр „Київський університет”, 2007. – 215 с.
12. Pszczołowska Lucylla Wiersz Polski. Zarys historyczny: Monografie Fundacji Na Rzecz Nauki Polskiej. – Wrocław: Wydawnictwo FUNNA, 2001. – 429 s.
13. Режим доступу: <http://wolnelektury.pl/katalog/autor/jan-andrzej-morsztyn/>
14. Режим доступу: http://forum.liceum36.pl/pomoce/lektury/wiersze_naborowski.htm
15. Режим доступу: http://books.google.com.ua/books?id=cS8EAAAAYAAJ&printsec=frontcover&hl=uk&source=gbg_summary_r&cad=0#v=twopage&q&f=false
16. Режим доступу: <http://www.staropolska.pl/barok.html>
17. Режим доступу: http://pl.wikisource.org/wiki/Cyd_albo_Roderyk/Akt_pierwszy
18. Режим доступу: http://www.pbi.edu.pl/book_reader.php?p=4709
19. Режим доступу: http://pl.wikisource.org/wiki/Do_zorze